

Om «utslipp av fordommer» for og imot jøder. Svar til Hoffmann og Lenz

Jon A. Lindstrøm

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2020:4

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2020:4

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Om «utslipp av fordommer» for og imot jøder. Svar til Hoffmann og Lenz

Jon A. Lindstrøm

About the author: Jon A. Lindstrøm har en PhD i filosofi fra Etikkprogrammet, som var et tverrfaglig og interfakultært forskningsprogram ved Universitetet i Oslo (2002 - 2011). Hans forskningsinteresser har inkludert etikk og praktisk filosofi, i tillegg til medisins og psykiatriens filosofi. I 2014-15 var han (til dels assisterende) instituttleder ved Institutt for lærerutdanning, Høgskolen i Nesna. Siden 2017 har han vært førsteamanuensis tillknyttet Senter for praktisk kunnskap ved Nord universitet.

I sitt motsvar til artikkelen jeg publiserte i Nordidactica 2020:2 (Lindstrøm 2020) skriver Christhard Hoffmann og Claudia Lenz at de ønsker flere av mine «anliggender velkommen». Samtidig finner de også argumentasjonen på mange måter «dypt problematisk»:

Som forskere på antisemittisme og medforfattere av HL-senterets rapporter om holdninger til jøder og muslimer i Norge ønsker vi flere av Lindstrøms anliggender velkommen, men vurderer hans fremgangsmåte som dypt problematisk. Hans tilnærming og argumentasjon vil knapt kunne bidra til god undervisning om antisemittisme eller styrking av kritisk tenkning i skolen. Lindstrøm bygger nemlig opp et resonnement som gjør akkurat det han påstår at han ikke vil gjøre: å konstruere et sett med generaliserende og essensialiserende negative forestillinger om jøder som gruppe. Han reproducerer klassiske antisemittiske stereotypier og bidrar til å stigmatisere og mistenkeliggjøre jøder - både generelt og som konkrete, navngitte norske medborgere. I det følgende vil vi presentere vår kritikk punktvis (Hoffmann & Lenz 2020).¹

Motsvaret til Hoffmann og Lenz inneholder en rekke tendensiøse og misvisende karakteristikk av min posisjon. Men det er likevel skrevet med en form for akademisk innestemme, som gir håp om at det kan være mulig å føre en saklig offentlig debatt om denne svært ømtålige tematikken. Jeg setter også pris på at det gir meg mulighet til å nyansere og utdype en del av mine synpunkter. På et punkt, som gjelder hvilke stereotypier om jøder som inngår i antisemittisme-indeksen i HL-senterets rapporter, må jeg vedgå å ha gjort en feil. Men denne rokker etter mitt syn ikke ved hovedkonklusjonene.

I abstraktet til «Om-antiantisemittisme», startet jeg med å slå fast at ingen kan være uenige i at det er viktig å bekjempe antisemittisme i den grad det er snakk om antijødisk rasisme, jødehat basert på falske religiøse og ideologiske overbevisninger, og angrep på fundamentale borgerrettigheter for jøder. Samtidig insisterte jeg på at det kan være like legitimt å kritisere jødisk religion og ideologi som andre former for religion og ideologi. I dette ligger det at det kan være berettiget å kritisere hvordan religiøse og ideologiske strømninger manifesterer seg i problematiske holdnings- og adferdstendenser på gruppenivå.

Et viktig inspirasjonskilde for meg har vært Albert Lindemanns hovedverk *Esau's Tears: Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*, som argumenterer for at ikke alle fiendtlige, kritiske og skeptiske holdninger til jøder har vært basert på rene myter (Lindemann 1997). Snarere har det vært snakk om en blanding av myter og realiteter. Jeg vil på ingen måte underslå at ondsinnet mytologi til tider har hatt en svært destruktiv virkning, jf. nazistenes ultraekstreme *Endlösung der Judenfrage*. Derimot kjøper jeg ikke at konflikter mellom jøder og «gojim» aldri har hatt en hard kjerne av objektiv interessekonflikt, spesielt ikke når det kommer til konflikten mellom det jødiske «herrefolkdemokratiet» Israel og palestinerne. I artikkelen bemerket jeg ellers:

¹ Mitt motsvar til Hoffmann og Lenz er basert på et tekstutkast uten ferdige sidetall.

Å anta at alle negative karakteristikk av jøder alltid bare er uttrykk for antisemittiske fordommer (fullstendig uten rot i virkeligheten), kan sies å være en slags anti-antisemittisk fordom (Lindstrøm 2020, s. 17).

Hoffman og Lenz' motsvar illustrerer godt denne anti-antisemittiske fordommen. For dem har konflikter mellom jøder og ikke-jøder tydeligvis aldri hatt to sider; ikke det minste lille snev av «normal» religiøs, ideologisk og etnisk gruppekonflikt.² I det følgende vil jeg kommentere hovedpunktene i deres kritikk.

Essensialisering vs. generalisering

I sitatet ovenfor hevder Hoffmann og Lenz at jeg, i strid med egne uttalte premisser, prøver å «konstruere et sett med generaliserende og essensialiserende negative forestillinger om jøder som gruppe». Dette utsagnet er grunnleggende misvisende, samtidig som det også inneholder et element av sannhet. Hva som er korrekt, er at jeg mener at negative forestillinger om jøder til tider har hatt en rot i virkeligheten, og at det kan være legitimt å *generalisere* om kritikkverdige sider ved jøder på gruppenivå. Derimot er det feil at jeg prøver å *essensialisere* slike trekk. Jeg hevder ikke at det finnes et sett med negative egenskaper som alle verdens jøder har til felles, til alle tider og steder, så å si per definisjon.

Mitt kulturelle «tendensperspektiv» (Lindstrøm 2020; se særlig s. 9) åpner for en nyansert diskusjon av både positive og negative forestillinger om jøder (og for den saks skyld alle slags andre grupper i samfunnet). Likevel hevder Hoffmann og Lenz at jeg bare reproducerer gamle anti-jødiske fordommer. Mine kritiske merknader til «det jødiske» og «jødisk identitet» utgjør angivelig en form for snikessensialisering, fordi de «antyder at det finnes en jødisk gruppeidentitet i entall, mens det i realiteten finnes et mangfold av jødiske levemåter og religiøse og politiske identiteter» (Hoffmann & Lenz 2020). Christhard Hoffmann utbroderer dette poenget i en anmeldelse av Lindemanns *Esau's Tears*:

While it might be appropriate for classical antiquity, it is less so for the Christian middle ages, and it is generally inappropriate for modernity. As a result of secularization and Jewish acculturation, "Jewish" and "Gentile" identities from the mid-nineteenth century became less pronounced and were reshaped by political, social, denominational, and national foci of identification. In contrast to premodern times, it became impossible to speak of "the" identity of Jews or "the" Jewish collectivity. What Lindemann categorizes as "Jews" in his book, uniting orthodox, liberals, Zionists, converts, and atheistic communists into a single group, is, therefore, a construct that does not correspond to historical reality. Of course, antisemites and some Jewish nationalists have used the same construct before, but historians do not need to accept such ethnocentric views (Hoffmann 2000, s. 268-269).

Jødisk identitet(er) har utvilsomt blitt mer mangfoldig(e) som en følge av emansipasjonen, sekulariseringen og «modernitetens frembrudd» på 1800-tallet. Videre

² I hvert fall ikke i moderne tid; jf. sitat fra Hoffmanns anmeldelse av Lindemanns bok nedenfor.

er det ingen grunn til å påstå at «ortodokse, liberalere, sionister, konvertitter og ateistiske kommunister» i moderne tid har vært som en stor lykkelig familie. I mange viktige religiøse og ideologiske spørsmål har de ofte vært rykende uenige. Jeg kan imidlertid ikke se hvorfor et slikt mangfolds-perspektiv skulle utelukke at det fortsatt er rimelig å operere med et generisk begrep om jøder (og det jødiske). Kristendommen og islam er også assosiert med mange sekteriske splittelser, og ulike levemåter og politiske identiteter, uten at man av den grunn slutter å snakke om hvor mange kristne og muslimer det er i verden. Videre er det fullt mulig å foreta religionssosilogiske studier av hva tilhengere av en verdensreligion tenderer mot å ha felles, selv om (sub)gruppeidentiteter til en viss grad er flytende og «fuzzy».

Når anti-antisemittisme-industrien måler forekomsten av antisemittisme i ulike land i verden, må de nødvendigvis operere med et overordnet begrep om jøder som omfatter alle enten de er «ortodokse, liberale, sionistiske, kommunistiske eller relativt apolitiske». HL-senterets rapporter er fulle av statiske generaliseringer om jøder i en generisk forstand. Når 80,6 % av norske jøder holder med Israel mens bare 1,6 % holder med palestinerne (Hoffman & Moe 2017, s. 41), viser det at sionismen har blitt tilnærmet hegemonisk blant norske jøder, uansett hva som ellers måtte skille dem med hensyn til levemåte og politisk orientering.³

Det er betimelig å spørre hvorvidt det ikke er Hoffmann og Lenz som driver med en form for «essensialisering», i den grad de mener at jøder som gruppe er hevet over enhver kritikk. Videre «essensialiserer» de også om jødernes fiender og kritikere, ved å insinuere at ingen av dem har hatt den minste lille ting å irritere seg over når det gjaldt jødene i sine omgivelser – i sin tidsepoke og land/region.

Fordommer og stereotypier

I den hermeneutiske og vitenskapsteoretiske tradisjonen etter Gadamer, blir fordommer ansett som en forutsetning for vitenskapelig erkjennelse (Malpas 2018). Det betyr naturligvis ikke at mange «for-dommer» kan vise seg å være helt uholdbare. Ikke minst det 20. århundrets tyske historie kan by på en del *Vor-Urteile* om jøder som med rette har havnet på historiens skraphaug. Men som jeg poengterte i min artikkel, betyr ikke det at alle stereotyper forestillinger har vært helt uten rot i virkeligheten:

Både usmigrende og flatterende stereotypier om jøder kan til tider ha noe med virkeligheten å gjøre, selv om de også kan inneholde elementer av fiksjon og overdrivelser» (Lindstrøm 2020, s. 9).

Et problem med fordomsbegrepet til Hoffmann og Lenz er at det hvisker ut skillet mellom ureflekterte magesfølelser (som kan ligge til grunn for mange folkelige fordommer) og saklig kritikk basert på grundige empiriske og historiske studier; enhver kritisk forestilling om jøder er *a priori* bare fordomsfull uansett hva den måtte omhandle

³ Helt presist var det 68,5 % som svarte at de holdt bare/mest med Israel, 12,1 % holdt litt med Israel, 1,6 % holdt litt med palestinerne, mens 0,0 % - dvs. ingen - holdt bare/mest med palestinerne.

og være basert på. I «Om anti-antisemittisme» hadde jeg ingen ambisjoner om å gi en fullstendig kritisk gjennomgang og vurdering av metodologien til HL-senterets rapporter om forekomsten av antisemittisme i Norge, selv ikke den kognitive dimensjonen⁴, som for meg er den mest sentrale. Jeg må innrømme å ha oversett at påstandene om at «Jøder har altfor stor innflytelse over amerikansk utenrikspolitikk» og «Jøder er mer intelligente enn andre folkeslag» ikke (formelt) inngår i «indeksen for fordommer mot jøder» i HL-senterets rapporter (Hoffmann & Moe 2017, s 46). Likevel er det ikke klart at HL-senteret ikke også regner disse påstandene som antisemittiske stereotypier, jf. følgende utdrag fra en kronikk av Hoffmann og Lenz' kollega Cora Alexa Døving med tittelen «Fakta om fordommer»:

Fordommer blant muslimer har også blitt målt. Spørreskjemaet inneholdt påstander som bygger på stereotypiske forestillinger om jøder. Det muslimske utvalget støttet disse i større grad enn befolkningen generelt. Sterkest støtte fikk påstander som «jøder har altfor stor innflytelse over amerikansk utenrikspolitikk» (48,5 prosent) og en av fire mener at «jøder har altfor stor innflytelse over internasjonal økonomi». Når vi la sammen hvor mange som ga støtte til flere av påstandene, fant vi at 28,9 prosent i det muslimske utvalget hadde utpregede fordommer mot jøder (tilsvarende i befolkningen var 8,3 prosent) (Døving 2017).

Man får her inntrykk av at når muslimer i langt større grad antas å lide av «utpregede fordommer mot jøder», skyldes det i hvert fall delvis at de i særlig stor grad støtter påstanden om at «Jøder har altfor stor innflytelse over amerikansk utenrikspolitikk». Hvis Hoffmann og Lenz mener at det ikke nødvendigvis er fordomsfullt å støtte denne påstanden, så kunne det eventuelt være interessant å få høre en dag hvorfor.

Ellers var et av mine poenger i artikkelen at også filosemittiske stereotypier kan være basert på en blanding av myter og realiteter. For å repetere utdraget fra den panegyriske anmeldelsen i Morgenbladet av en bok den britisk-jødiske forfatteren Howard Jakobsen («The Finkler Question» fra 2010):

Hva er det med jødene – med alle tenkerne, kunstnerne og forfatterne? Hva er det med Woody Allens romantisk overspente New York-miljøer, og Jerry Seinfelds treffsikre nittitalshumor? Hva er det med Larry David, Saul Bellow, Philip Roth, Lionel Trilling, Supermann, Harold Bloom, Arthur Miller og Rahm Emanuel? Hvorfor knytter vi adjektivet «jødisk» til noe subtilt, godt tenkt, motsetningsfylt eller ganske enkelt morsomt? (Ellefsen 2011, s. 11)

I den grad «vi» knytter adjektivet «jødisk» til alle disse sjarmerende egenskapene, skyldes det antagelig at «vi» ikke bor i Gaza, Vestbredden eller Sør-Libanon. Snarere tilhører dette «vi» en vestlig liberal skravleklasse som ser beundrende opp til prominente elitejøder i New York og Hollywood. Jeg vil på ingen måte påstå at det ikke er noe grunnlag for denne ensidige heltedyrkelsen. I den grad jøder overpresterer i kulturliv og akademia, vil dette kunne legge grunnlag for at de blir særlig godt likt. Samtidig er det også sann at når jøder står bak etnisk rensning, okkupasjon og

⁴ De to andre dimensjonene handler om affekt (sympati og antipati) og grad av sosial avstand (Hoffmann & Moe 2017, s. 21).

sjåvinistisk diskriminering de ville regne som grov antisemittisme om noe tilsvarende rammet dem selv, så vil de også kunne bli sterkt mislikt. I denne sammenheng kan det være relevant å sitere en passasje fra Albert Lindemann:

Jews cannot take collective pride in their famous scientists, artists and humanitarians but then declare that Jewish villains and scoundrels must be considered as individuals, having collectively nothing at all to do with other Jews or Jewish identity (Lindemann 1997, s. xxx)

Til dette vil jeg føye til at jøder kan ikke få kollektivt skryt for sine genier og unikumer, slik Morgenbladets bokanmelder overøser dem med, hvis det ikke samtidig er lov å påpeke negative tendenser på gruppenivå.

Utvalgte kilder

Hoffmann og Lenz kritiserer meg for å ikke henviser til «forskningslitteraturen om jøder, jødedom eller staten Israel», men i stedet bygge på «omstridte israelske skribenter som Shlomo Sand og Israel Shahak» som jeg «stort sett siterer ukritisk». Til dette er det for det første å si at Sand er professor emeritus i historie ved Universitet i Tel Aviv. *The Invention of the Jewish People* lå på bestselgerlistene i Israel i nitten uker, før den ble oversatt til engelsk og andre språk. Jeg har vanskelig for å se at dette ikke kan regnes som forskningslitteratur, og at Sand lettvis kan avvises som «omstridt skribent» - selv om tesene hans unektelig er høyst kontroversielle. Litteraturlisten inkluderer ellers mange referanser til artikler og bøker som må kunne kalles «forskningslitteratur» i ganske konservativ forstand, inkludert hovedverket til Albert Lindemann.

Kritikken fra Hoffmann og Lenz om at jeg driver med «sektiv kildekritikk» skyter over mål også i en mer grunnleggende forstand. Min agenda var ikke å gi en diskusjon av alle faktorer som har ligget til grunn for konflikter mellom jøder og ikke-jøder (inkludert Israel-Palestina-konflikten), men å gi en oversikt over ulike former for jødedomskritikk som ikke bør summarisk avfeies som forkastelig antisemittisme. Jeg skal ikke legge skjul på at jeg finner mange av tesene til Sand og Shahak plausible, uten å si at de nødvendigvis har rett i ett og alt. Religions- og ideologikritikk kan være legitim selv om den ikke treffer 100 % blink. Det er også viktig å understreke at slik kritikk ikke bare er spørsmål for en akademisk ekspertise. Alminnelige borgere og legfolk bør også stå fritt til å uttale seg i offentligheten, selv om de ikke alltid har spesielt gode grunner for sine meninger.

Israel Shahak (1933 – 2001) opplevde som barn at familien ble internert i Warszawagettoaen. Faren hans døde i nazistenes *Zwangsarbeitslager* i Poniatowa, mens han selv og moren overlevde to års fangenskap i Bergen-Belsen. Etter krigen emigrerte mor og sønn til Israel. Som professor i organisk kjemi ved Det hebraiske universitet i Jerusalem, var Shahak også engasjert i menneskerettighetsaktivisme ut fra et liberalt politisk ståsted. Frem til sin død var han en prinsippfast kritiker av jødisk fundamentalisme og (også sekulær) sjåvinisme i Israel.

Shahak hadde ikke formell forskerkompetanse i historie. Men det samme gjaldt Avi Beker (1951 - 2015), som Hoffmann og Lenz fremhever som historisk autoritet enda han «bare» hadde en doktorgrad i statsvitenskap fra et amerikansk universitet. Beker

tjenestegjorde i det israelske militæret der han oppnådde graden som kaptein. Han var i perioder Israels representant i FN og generalsekretær i Den jødiske verdenskongressen (World Jewish Congress 2015), som har vært sionistisk siden oppstarten i 1936 og forsvarer Israel med nebb og klør.

Jeg har ikke lest Bekers bok *The Chosen: The History of an Idea, and the Anatomy of an Obsession* fra 2008 som Hoffmann og Lenz refererer til.⁵ En maktperson som representerer et aggressivt etnosjåvinistisk regime slår meg ikke som den mest troverdige formidler av et budskap om at egen gruppes forestilling om Utvalghet (nesten?) aldri har hatt noe med overlegenhet og privilegier å gjøre. Hoffmann og Lenz har uansett lite til overs for min fremstilling av «utvalghetskomplekset» i jødedommen:

[J]øder, uansett om de er religiøse eller sekulære, om de bor i Israel eller ikke, må kunne utsettes for kritikken om å være delaktig i en forestilling om jødisk overlegenhet og en eksklusiv lojalitet til denne egne, antatt overlegne gruppen, representert gjennom staten Israel.

...

[V]ed å konstruere et “religiøst-ideologisk kjerneelement” som han sporer opp i både historie og samtiden, både blant religiøse og ikke-religiøse jøder, og både i og utenfor Israel, skaper Lindstrøm et inntrykk av nettopp et statisk fenomen.

Men jeg benekter ikke at det finnes jøder som bare ser på utvalgheten sin som en religiøs forpliktelse (jf. Hoffmann og Lenz' fotnote 2), og kunne i min artikkel kanskje vært klarere på at det finnes ikke-sjåvinistiske former for jødisk identitet. At jeg skulle mene at alle jøder i hele verden har en eksklusiv lojalitet til sitt eget «utvalgte folk» (representert gjennom staten Israel), er en helt grunnløs påstand. Ingenting er nødvendigvis helt statisk hverken i kjernen eller skorpen av «Jewry».⁶

Spørsmålet er ikke hvorvidt det finnes en tolkning av «utvalghet» som alle jøder i hele verden er enige om, men hvilken tolkning som til enhver tid måtte være mest dominant. Ikke alle israelske jøder er enige med sjefsrabbi Ovadia Yosef om at «gojim ble født bare for å tjene oss». Problemet er at disse holdningene er mye mer *mainstream* enn det Hoffmann og Lenz vil ta innover seg, jf. hvordan Yosef etter sin død i 2013 ble hyllet som en formidabel vismann av statsminister Benjamin Netanyahu og president Shimon Peres (se sitater i Lindstrøm 2020, s. 13),

«Fra en empirisk og historisk synsvinkel er forestillingen om at jøder tror de er bedre enn andre faktisk et *kjerneelement* - i antisemittismens tolkningsunivers», skriver Hoffmann og Lenz, som om det i seg selv beviser at denne forestillingen aldri kan ha noen rot i virkeligheten. Mange andre folkegrupper har til tider sett på seg selv som bedre enn andre. Hva er grunnen til å tro at jøder skulle være fullstendig immune mot en slik relativt fellesmenneskelig tilbøyelighet? For å sitere den amerikanske statsviteren Norman Finkelstein, som selv er sekulær jøde:

⁵ Men jeg har satt opp boken hans på leselisten min.

⁶ For å bruke den engelske termen for jøder som kollektiv, som ikke har noen fullgod oversettelse til norsk.

Between their secular success, on the one hand, and their theological “choseness,” on the other, Jews themselves believe in their group superiority. Isn’t that why they kvell over the Jewish pedigree of the seminal figures of modernity—Marx, Einstein, and Freud—as well as 20 percent of Nobel laureates? What a Jewish child inherits is “no body of law, no body of learning, and no language, and finally, no Lord,” eminent Jewish novelist Philip Roth once observed, “but a kind of psychology: and the psychology can be translated in three words—‘Jews are better.’” A prominent Jewish-American scholar shamelessly gushed: “Jews would have been less than human had they eschewed any notion of superiority altogether,” and “it is extraordinarily difficult for American Jews to expunge the sense of superiority altogether, however much they may try to suppress it.” A popular American publication, in an article under the headline “Are Jews Smarter?,” pondered the genetic evidence. Lest this be pigeonholed as a peculiarly American-Jewish conceit, prominent Anglo-Jewish author Howard Jacobson speculates that at the heart of anti-Semitism lies Gentile resentment of Jewish smarts: “Freud argues that Jews . . . over-evolved their mental and intellectual side. . . . We all have our arrogances and that is a Jewish arrogance. But the idea of the Jew as over-evolved mentally is one of the reasons humanity is in a constant argument with us. We gave the world ethics, morals, the mental life, for which the physical world will never forgive us.” If it’s anti-Semitism to believe that “Jews think they are better than other people,” then most Jews would appear to be infected by this virus” (Finkelstein 2018).

Ifølge Hoffmann & Lenz har begrepet «antigojisme» en «tydelig ideologisk biklang». Men de forklarer ikke hvorfor dette begrepet ikke i det minste er dekkende for uttalelsene til den sefardiske sjefsrabbi Ovadia Yosef. Hvis en nynazist hadde sagt at «jøder blir bare født for å tjene det ariske Übermensch osv.», så ville dette med rette blitt fordømt som eksepsjonelt grov antisemittisme. Hvorfor skal man ikke da kunne snakke om antigojisme når en prominent jødisk leder, helt eksplisitt, uttaler seg like nedsettende om gojim?

Det Lindstrøm insinuerer her er: Var det kanskje noe med jødene som utløste alt hatet? Svaret finner han i begrepet “Antigojisme”, den antakelig utpregete jødiske forakten for alle ikke-jøder (“gojim”). Antisemittisme fremstår dermed som legitim (eller i det minste: forståelig) reaksjon på jødisk “antigojisme”.

Men jeg insinuerer ikke at det er «noe med jødene som utløste alt hatet». Poenget er snarere at «antigojisme» kan være én viktig årsak til antagonisme mellom jøder og ikke-jøder. Denne faktoren er uttrykk for en objektiv interesse- og verdikonflikt, og ikke bare anti-jødiske fordømmer. Det finnes andre slike objektive faktorer, f. eks. jødernes tradisjonelle status som økonomiske mellommenn, selv om konflikter gjerne også har sine elementer av irrasjonell frykt.⁷

⁷ I en revisjonistisk studie av de russiske pogromene på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, argumenter Grosfeld, Sakalli & Zhuravskaya (2020) for at voldsutbrudd (som ikke var støttet av Tsar-regimet,) skjedde i områder der jøder dominerte kornhandel og pengeutlån, og i tider preget av både politisk og økonomisk krise. I områder der jøder var spesialiserte i andre yrker førte ikke kombinasjonen av økonomisk og politisk krise til pogromer i langt nær samme grad. Dette

Israel og apartheid-analogien

Desmond Tutu er langt fra den eneste som har observert slående likheter mellom Israels behandling av palestinerne og apartheidregimet i Sør-Afrika. Det samme gjaldt Nelson Mandela, og mer nylig av en gruppe afrikanske intellektuelle i en interessant og innsiktsfull antologi om “politikken til en analogi” (Soske & Jakobs 2015). I 1975 vedtok FNs generalforsamling en resolusjon som slo fast at «sionisme er en form for rasisme og rasediskriminering», men denne ble opphevet i 1991 (Lewis 1991).

Et argument for at sionisme ikke er en form for rasisme, er at distinksjonen mellom israelske jøder og palestinske ikke-jøder («gojim») ikke er rasemessig, men snarere etnoreligiøs og ideologisk. I min artikkel bemerket jeg at «vår tids jøder ikke kan være etterkommere av noen eldgammel «rase-nasjon»» (Lindstrøm 2020, s. 7). At en gruppe peruanske urinnvånere kan konvertere til jødedommen, og få israelsk statsborgerskap (og flytte inn i bosetninger på okkupert palestinsk territorium), tyder på at sionisme ikke kan være rasisme i samme forstand som fordums apartheid i Sør-Afrika.

Det viktigste er imidlertid ikke hvorvidt sionisme strengt tatt *er* en form rasisme, men hvorvidt den i sine praktiske konsekvenser kan oppfattes som *mer eller mindre jevndårlig* med rasisme.⁸ Dette får videre konsekvenser for i hvilken utstrekning “sionistiske jøder utenfor Israel (kan sies å være) analoge til hvite rasister utenfor Sør-Afrika som i sin tid sympatiserte med apartheid-regimet, uten å være direkte personlig ansvarlige for regimets politikk» (Lindstrøm 2020, s. 16-17). Hoffmann og Lenz har veldig lite sans for denne sammenlikningen:

Lindstrøms antisjonisme ikke er rettet mot staten Israels politikk, men noe mer grunnleggende. Det er vanskelig å se for seg hva annet norske jøder kan gjøre enn å gi fullstendig avkall på staten Israel for å slippe sammenlikningen med apartheidregimets “lenestolsympatisører”.

...

Det ser ut som om det bare finnes én legitim posisjon: antisjonismen. Noe forsvar av Israel kan ikke aksepteres, ei heller vil et ønske om å endre staten Israels politikk for dens eget beste være tilstrekkelig. I stedet for å presentere en inngående analyse av konflikten, som i det minste åpner for å drøfte motstridende perspektiver, opererer Lindstrøm ut fra en antagelse om sionismen som et onde som er begrunnet i et religiøst-ideologisk jødisk overlegenhetskompleks. Med dette kollapser fortid og nåtid, forskjellen mellom jøder i og utenfor Israel, eller mellom religiøse og sekulære jøder. Alle kobles - på en eller annen måte - til det samme prosjekt: å støtte jødiske (les: Israels) interesser. (Hoffmann & Lenz 2020)

Israel oppfatter seg selv som en stat for alle verdens jøder, ikke en stat for alle de menneskene som befinner seg innenfor (de fremdeles ikke-definerte) grensene til denne

styrker Lindemanns og Shahaks perspektiv, som avviser teorier om at jøder på helt irrasjonelt grunnlag ble utpekt som syndebukker for all verdens problemer.

⁸ Her vil det kunne være betydelige forskjeller mellom palestinere på Gaza og Vestbredden, og den palestinske minoriteten i Israel som innenfor 1967-grensene (“den grønne linjen”) har fått en del formelle borgerrettigheter, inkludert stemmerett.

staten.⁹ Jeg kan ikke akseptere at Israel har noen «rett til å eksistere» som en jødisk-sjåvinistisk stat som undertrykker og diskriminerer ikke-jøder på måter som jøder ville regne som grov antisemittisme om noe tilsvarende rammet dem selv. Videre kan jeg ikke respektere liberalsionismen til diasporajødiske ledere som taler varmt for antirasisme, flerkulturelt mangfold og masseinnvandring i land de er i minoritet, samtidig som de elsker Israel som sine barn uansett hvor utbredt «herrefolkkomplekser» måtte bli i det jødiske flertallsdiktaturet (Lindstrøm 2016).

Samtidig mener jeg ikke at min antisionisme er det eneste legitime posisjon, hvis det skulle innebære at Israel-apologetiske perspektiver ikke har noen plass i offentligheten. Jeg er i utgangspunktet tilhenger av *modus vivendi* i forhold til for eksempel kollegaer og studenter som måtte være rykende uenig med meg i disse spørsmålene. Når det gjelder didaktiske implikasjoner for skolen, er det ikke så viktig for meg hvorvidt antisionistiske perspektiver blir luftet i klasserommet, som at elevene ikke blir indoktrinert i en ideologi som stigmatiserer slike perspektiver som «antisemittisme» i det offentlige rom.

Spørsmål om lojalitet og vevisere

Hva som har falt Hoffmann og Lenz aller tyngst for brystet, ser ut til å være min antydning om at jøder i Norge som sympatiserer sterkt med Israel *potensielt* kan komme i en lojalitetskonflikt; jf. deres beskyldninger om at jeg driver med «konspiratorisk femtekolonne-tenkning og mistenkeliggjøring basert på oppkonstruerte lojalitetskonflikter»:

Den illojale jøden er et klassisk antisemittisk tolkningsmønster - jøden kan si eller gjøre hva han/hun vil, det vil uansett alltid være et tvil om den skjulte agendaen, lojaliteten som ligger et annet sted enn den gruppen eller det samfunnet hun/han er en del av. Med antisionismen som alt-organiserende referanse kan norske jøder, ifølge Lindstrøms resonnement, aldri stoles på, med mindre de gir aktivt avkall på enhver lojalitet eller støtte til staten Israel.

Men jeg skrev jo ikke at det *alltid* vil være tvil om en skjult agenda; at lojaliteten *alltid* vil ligge et annet sted enn hos majoritetssamfunnet, og norske jøder *aldri* kan stoles på med mindre de *alle sammen* kysser endelig farvel til Israel. Slike insinuasjoner er uttrykk for Hoffmann og Lenz' anti-antisemittiske «essensialisering»; for dem har det *aldri* vært noen reelle interessekonflikter mellom jødiske minoriteter og ikke-jødiske majoriteter som potensielt kan gi opphav til lojalitetskonflikter. Spørsmålet for meg er imidlertid hvorvidt det *av og til* har vært reelle interessekonflikter mellom jøder og det ikke-jødiske majoritetssamfunnet som i hvert fall *til en viss grad* kan forklare forekomsten av «antisemittisme» (i en vid betydning som ikke trenger å ha noe med rasisme å gjøre).

⁹ Hoffmann og Lenz hevder at det problematiske i min tilnærming ligger i «etnifisering av kritikkverdige forhold» ved Israels politikk», som om ikke Israel selv helt fra starten har «etnifisert» sin egen politikk; jf. den etniske rensningen av rundt 750.000 palestinere under krigen i 1948.

I motsetning til hva Hoffmann og Lenz hevder, betrakter jeg ikke Det Mosaiske Trossamfund som «en aktør som i *all* virksomhet forfølger Israels interesser». Samtidig må man etter mitt skjønn ta på alvor at så lenge DMT anser seg som en sionistisk menighet (Døving & Moe 2014, s. 48), så er det grunn til å anta at *en ikke helt uvesentlig del* av deres virksomhet vil bestå i å forsvare Israel – om ikke på alle punkter, så i hvert fall i hovedsak. I artikkelen siterte jeg forstander Ervin Kohn: «Israel (og Norge) har jeg sammenlignet med mitt forhold til mine barn: Jeg elsker dem, vil alltid støtte dem, selv om jeg ikke alltid er enig i hva de mener eller hva de gjør» (sitat fra 2012-tale i Lindstrøm 2020, s. 15). Sammenlikningen med kjærlighet til egne barn, tyder på det ikke er snakk om en flyktig avstandsforelskelse. For meg høres det faktisk ut som noe som må innebære en ikke ubetydelig grad av lojalitet. Nå er det naturligvis mulig å elske alle sine barn (fra to ulike forhold). Problemet er hvis barna kommer i konflikt. Foreldre vil da kunne komme i en slags lojalitetskonflikt, hvis de holder mer med den ene enn den andre.

I denne sammenheng kan det også være grunn til å minne om mediedekningen av 65-årsdagen til Israel i DMT i Trondheim: «Hjemlandet ble blant annet hyllet med bønn og allsang, i regi av «Det Mosaiske Trossamfund», venneforeningen «Trondheim-Petah Tikvah» og «Med Israel For Fred» (MIFF).» (Smørvik 2013). Ut fra denne passasjen kan det virke som at «hjemlandet» for Det Jødiske Samfund i Trondheim primært er Israel, og ikke Norge. Nå skal man være forsiktig med å trekke for vidtrekkende slutninger om trønder-jødiske lojaliteter på bakgrunn av et slikt avisoppslag. Jeg skal ikke påstå at DJST nødvendigvis har en sterkere lojalitet til Israel enn til Norge. Hva som for meg likevel virker sannsynlig, er at en menighet som hyller Israels nasjonaldag «med bønn og allsang», faktisk kan *føle* en viss lojalitet til denne staten.

Med hensyn til de jødiske veiviserne, tok jeg kanskje for hardt i når jeg skrev at «sionistiske menigheter og israelske utdanningsinstitusjoner vil videre kunne ha en interesse av å rekruttere Israel-venner» (Lindstrøm 2020, s. 16), særlig hvis det er snakk om organisert støtte. Hva som uansett er klart, er at de jødiske veiviserne er offisielle talspersoner for en sionistisk menighet. Jeg har vanskelig for å se at dette ikke legger visse apologetiske føringer. Videre har jeg et problem med betegnelsen «veivisere», som ikke bare gir religiøse assosiasjoner til Moses som ledet sitt folk inn i det lovede land, men også til moderne forventninger om profesjonalitet og nøytralitet. I en skolesammenheng kan det være spennende og relevant å invitere unge representanter for religiøse menigheter til å fortelle om hva tror på. Men disse bør ikke omtales som for eksempel «kristne eller muslimske veivisere». Det samme gjelder representanter for politiske ungdomsorganisasjoner, som heller ikke har krav på å bli omtalt som «veivisere» for sine respektive ideologiske og politiske syn. På den annen side har jøder i Norge status som nasjonal minoritet på linje kvener/norskfinner, skogfinner, romer og romanifolk/tatere. Til en viss grad kan det hevdes at ordningen med jødiske veivisere tilsvarende ordningen med kvenske veivisere, eller for den saks skyld samiske veivisere som har vært operative siden begynnelsen av 2000-tallet (samer har imidlertid i motsetning til ovenfornevnte nasjonale minoriteter status som urfolk).

I min artikkel skrev jeg at jøder utenfor Israel ikke kan «holdes personlig ansvarlige, nærmest i en strafferettslig forstand, for Israels politikk overfor palestinerne»

(Lindstrøm 2020, s. 20). Samtidig bemerket jeg også at HL-senterets 2017-rapport viser at et overveldende flertall av norske faktisk sympatiserer med Israel, noe de til en viss grad risikerer å bli mislikt for. Likevel insinuerer Hoffmann og Lenz, med henvisning til et blogginnlegg fra Rødt-politiker og samfunnsdebattant Ronny Kjelsberg,¹⁰ at jeg tilhører et marginalt miljø på venstresiden som «gjør noen tankefeil» med hensyn til jøders kollektive skyld for Israels politikk:

De klarer ikke skille staten Israel og dens handlinger på den ene siden, og verdens jøder på den andre. De opererer dermed bevisst eller ubevisst med en slags idé om kollektiv skyld der jøder som gruppe blir holdt ansvarlig for Israels handlinger - og dette fører jo videre til massevis av konspirasjonsteorier. (Kjelsberg 2020)

Til dette er det for det første å si at jeg ikke finner det urimelig å holde israelske jøder kollektivt ansvarlige for politikken til sin egen selverklært jødiske og demokratiske stat, på samme måte som nordmenn har et kollektivt ansvar for hvordan Norge som stat opptrer i verden. De fleste jøder i resten av verden har derimot ingen påvirkningskraft i israelsk politikk, og er følgelig uskyldige.

Hva som bidrar til å komplisere bildet, er imidlertid hvordan store deler av organisert diasporajødedom faktisk driver med lobbyvirksomhet til fordel for Israel, særlig i USA og andre store vestlige land. Tidligere president Obama skrev nylig i sin selvbiografi om hvilke politiske kostnader det har for amerikanske politikere å legge seg ut med den mektige organisasjonen American Israel Public Affairs Committee (se Beinart 2020). Noe tilsvarende gjelder i Storbritannia, der Board of Deputies of British Jews i flere år har drevet svertetekampanjer mot Jeremy Corbyn og andre Israel-kritiske stemmer på venstresiden (se f. eks. Board of Deputies of British Jews & Jewish Leadership Council 2018, Rawlison & Crerar 2018 og Cook 2020). Jøder utenfor Israel kan ha et betydelig (med)ansvar for sine egne lands Israel-politikk¹¹.

Avsluttende bemerkninger

Stortinget vedtok i sin tid å opprette HL-senteret som «et politisk og ideologisk nøytralt kompetansesenter»¹². Samtidig er senteret også delvis styrt av Norges to jødiske og sionistiske menigheter. I følge vedtektene skal styret bestå av ni medlemmer, hvorav to etter forslag fra Det Mosaiske Trossamfund i Oslo, et etter forslag fra Det Jødiske Samfund i Trondheim, og tre etter forslag fra styret ved Universitet i Oslo¹³. Senteret representerer i realiteten et slags giftemål mellom en type politisert religion, og

¹⁰ Som vel strengt tatt ikke teller som «forskningslitteratur om jøder», men la nå det ligge her. Synspunktene til Kjelsberg kan uansett være verdt å diskutere.

¹¹ Til de som Kjelsberg er redde for at et slikt perspektiv kan føre til «massevis av konspirasjonsteorier», er det å si at veldig mye, og kanskje det meste, av lobbyvirksomheten foregår helt åpenlyst. Men som Al-Jazeera har skildret i en dokumentar om ”The Lobby» i UK, er det faktisk også en signifikant del av politikken som foregår «under bordet»: <https://www.aljazeera.com/program/investigations/2017/1/10/the-lobby-young-friends-of-israel-part-1/> [lastet ned 9. desember 2020]

¹² «Om HL-senteret»: <https://www.hlsenteret.no/om/> [lastet ned 9. desember 2020]

¹³ Se § 6 Styret: <https://www.hlsenteret.no/om/vedtekter/> [lastet ned 9. desember 2020]

humaniora og samfunnsvitenskap der det kan være uklart hvor trossamfunn slutter og universitet begynner¹⁴.

Hoffmann og Lenz' motsvar forsterker mitt inntrykk av at HL-senteret har et sterkt apologetisk forhold til både jødedommen og (særlig liberal) sionisme. Apologetiske perspektiver har sin selvskrevne plass i en fri offentlig debatt. Men i en skole som offisielt fremhever verdien av kritisk tenkning (Utdanningsdirektoratet 2018; se særlig pkt. 1.3), kan ensidige apologetiske perspektiver vanskelig gjøre krav på å bli fremstilt som de utgjør ukontroversiell lærebokvisdom.

Litteratur

Beinart, P. (2020). "Obama and the Israel Lobby". *JewishCurrents*, 25. November: Tilgjengelig fra: <https://jewishcurrents.org/obama-and-the-israel-lobby/> [lastet ned 9. desember 2020]

Board of Deputies of British Jews & Jewish Leadership Council (2018). "Letter to Jeremy Corbyn". Tilgjengelig fra: https://www.thejlc.org/letter_to_jeremy_corbyn [lastet ned 9. desember 2020]

Cook, J. (2020). "The smearing of Ken Loach and Jeremy Corbyn is the face of our new toxic politics". Tilgjengelig fra: <https://www.jonathan-cook.net/blog/2020-04-08/ken-loach-smears-toxic-politics/> [lastet ned 9. desember 2020]

Døving, C. A. (2017) "Fakta om fordommer". *Klassekampen*, 6. desember.

Døving, C. A. & Moe, V. (2014). "'Det som er jødisk' – identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme". Tilgjengelig fra: <https://www.hlsenteret.no/aktuelt/publikasjoner/Rapport--Det-som-er-jodisk.pdf> [lastet ned 9. desember 2020]

Ellefsen, B. (2011): "Mannen uten egenskaper". *Morgenbladet*, 10. november. Tilgjengelig fra: https://morgenbladet.no/boker/2011/mannen_uten_egenskaper [lastet ned 9. desember 2020]

Finkelstein, N. (2018) "Finkelstein on Corbyn-Mania: The Chimera of British Anti-Semitism, and How Not to Fight It If It Were Real". Tilgjengelig fra: http://www.informationclearinghouse.info/50069.htm?fbclid=IwAR3AMd_aK9YfMlP2QG1GovdnyiDBJgz21Azl-V_iVBJBYBDsF3K-xUL5o2M [lastet ned 9. desember 2020]

¹⁴ Jf. også § 11 Årsoppgjør: «Styret ved Universitetet i Oslo kan endre vedtektene etter forslag fra styret. Vedtektsendringer skal godkjennes av Det Mosaiske Trossamfund Oslo og Det Jødiske Samfunn i Trondheim». Jf. også: «Blir stiftelsen oppløst, skal stiftelsens gjenværende aktiva overføres Det Mosaiske Trossamfund Oslo og Det Jødiske Samfunn i Trondheim etter en fordeling og på de betingelser som bestemmes av Kunnskaps-departementet».

- Grosfeld, I.; Sakalli, S. O. & Zhuravskaya, E. (2020): "Middleman Minorities and Ethnic Violence: Anti-Jewish Pogroms in the Russian Empire", *The Review of Economic Studies*, 87: 1, s. 289–342. Tilgjengelig fra:
<https://doi.org/10.1093/restud/rdz001> [lastet ned 9. desember 2020]
- Hoffmann, C. (2000). "Book Review: A. S. Lindemann: Esau's Tears: Antisemitism and the Rise of the Jews (1997)", i *Holocaust and Genocide Studies* 14:2 (2000), s. 266-270.
- Hoffmann, C. & Moe, V. (red.) (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*. Tilgjengelig fra:
https://www.hlsenteret.no/aktuelt/nyheter/2017/hl-rapport_29mai-web-%282%29.pdf
[lastet ned 9. desember 2020]
- Kjelsberg, R. (2020). «Antisemittisme og venstresida». Tilgjengelig fra:
<http://venstresida.net/?q=node/4034> [lastet ned 9. desember 2020]
- Lewis, P. (1991). "U.N. Repeals Its '75 Resolution Equating Zionism With Racism", *The New York Times*, 17. desember. Tilgjengelig fra:
<https://www.nytimes.com/1991/12/17/world/un-repeals-its-75-resolution-equating-zionism-with-racism.html> [lastet ned 9. desember 2020]
- Lindemann, A. S. (1997). *Esau's Tears. Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lindstrøm, J. A. (2016). "Liberalismens paradoks", *Klassekampen* 21. november.
- Lindstrøm, J. A. (2020). "Om anti-antisemittisme". *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*, nr. 2-2020, s. 1-25.
<https://journals.lub.lu.se/nordidactica/article/view/21944>
- Malpas, J. (2018). "Hans-Georg Gadamer", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Tilgjengelig fra:
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/gadamer/> [lastet ned 9. desember 2020]
- Rawlison, K. & Crerar, P. (2018). "Jewish newspapers claim Corbyn poses 'existential threat'", *The Guardian*, 26. juli. Tilgjengelig fra:
<https://www.theguardian.com/politics/2018/jul/25/jewish-newspapers-claim-corbyn-poses-existential-threat> [lastet ned 9. desember 2020]
- Sand, S. (2009). *The Invention of the Jewish People*. London: Verso.
- Shahak, I. (1994). *Jewish History, Jewish Religion. The Weight of Three Thousand Years*. London: Pluto Press.
- Smørvik, M. (2013). "Islamister er vår tids fascister". *Adresseavisen*, 17. april.
- Soske, J. & Jacobs, S. (red.) (2015). *Apartheid Israel. The Politics of an Analogy*. Chicago, Illinois: Haymarket Books.

OM «UTSLIPP AV FORDOMMER» FOR OG IMOT JØDER. SVAR TIL HOFFMANN OG LENZ
Jon A. Lindstrøm

Utdanningsdirektoratet (2018). “Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen”. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/> [lastet ned 9. desember 2020]

World Jewish Congress (2015). “World Jewish Congress mourns passing of former Secretary-General Avi Beker”. Tilgjengelig fra: <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/world-jewish-congress-mourns-passing-of-former-secretary-general-avi-beker> [lastet ned 9. desember 2020]